

Naar een water gevoelige stad

CATALINA C. DOBRE & GIUSEPPE FALDI [LOUISE, FACULTY OF ARCHITECTURE, ULB / BRUSSEAU],
DOMINIQUE NALPAS & JEAN-FRANÇOIS PINET [STATEN GENERAAL VAN HET WATER IN BRUSSEL / BRUSSEAU],
BOUD VERBEIREN [HYDROLOGOOG, HYDR - VUB]

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn overstromingen doorgaans het gevolg van de hoge verhardingsgraad van de bodem en het overlopen van het openbare rioleringsnet waarheen het regenwater wordt afgevoerd, als was het een wegwerpproduct. Dit fenomeen wordt nog versterkt door de klimaatverandering. Bovendien treffen de overstromingen vooral de lagergelegen Brusselse wijken, waar vaak een achtergestelde bevolking woont. Hoewel de aandacht van overheidswege voor watervoorzieningen in stijgende lijn gaat, is er voorlopig nog maar weinig inspraakruimte voor bewoners bij het ontwikkelen van strategieën ter bestrijding van het overstromingsgevaar. De sociale, technische en ecologische implicaties van het watervraagstuk komen met andere woorden niet voldoende aan bod in het klassieke waterbeleid of in onze stadsplanning. In deze context voert Brusseau Bis¹ een experiment uit om een co-creatief Geïntegreerd Regenwaterbeheer (GRB) in praktijk om te zetten.

66 |

¹ 2021-2023, Project gefinancierd door Innoviris in het kader van het Experimental Platform-programma. Partners: SGWB, Université libre de Bruxelles (ULB), Vrije Universiteit Brussel (VUB), Latitude Platform, Vivaqua, Leefmilieu Brussel, de gemeenten van de Molenbeekvallei (Sint-Agatha-Berchem, Ganshoren, Jette, Laken-Stad Brussel), Arkipel, Ecotechnic.

De projecten Brusseau en Brusseau Bis

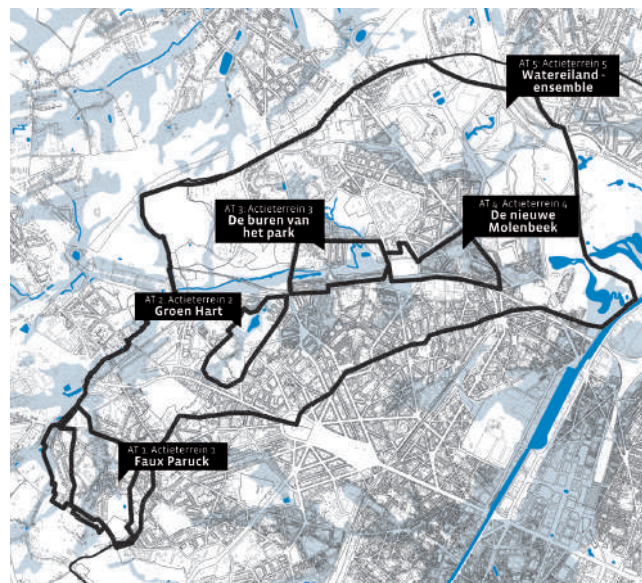
In de voorbije 20 jaar konden we meewerken aan de transitie van een puur technisch — ‘alles onder de grond, richting riool’ — regenwaterbeheer naar een gebiedsgericht beheer dat de natuurlijke watercyclus in de stad integreert. Deze overgang verliep evenwel niet zonder slag of stoot.

Brusseau Bis is geïnspireerd op het participatieve actie-onderzoeksproject Brusseau (*Brussel Sensible à l'Eau*)², dat al in 2017 activisten en wetenschappers samenbracht om watervraagstukken in kaart te brengen en gezamenlijk voorstellen voor GRB-voorzieningen te formuleren. Brusseau zelf was het resultaat van een geleidelijke toenadering tussen activisten en wetenschappers. Daar ging een lange periode van spanningen en conflicten aan vooraf, waarbij de meningen van bewoners soms haaks op overheidsbeslissingen stonden. Maar uiteindelijk kwam men via co-creatieve processen toch tot een kennisdeling, waarin een waaier aan vaardigheden, deskundigheid en benaderingen geïntegreerd zit. Er werd een samenwerkingsmodel voor stadsplanning ontwikkeld, waarin bewoners, verenigingen, academici en instellingen samen nadenken over een geïntegreerd regenwaterbeheer.

Het ontstaan van Brusseau: militante acties

Drie politieke crises liggen aan de basis van het actie-onderzoeksproject Brusseau. De eerste vond plaats in 2002. Toen verzette een groep bewoners, die zich beriep op de principes van de technische democratie³ en hun ‘recht op de stad’⁴, zich tegen de top-down beslissingen voor de bouw van een stormbekken onder het Flageyplein. Zij stelden daarbij vooral de keuze voor een louter technocratisch en gecentraliseerd regenwaterbeheer radicaal in vraag. Dit is wat door sommigen de ‘intrede van water in het beleid’, werd genoemd⁵, omdat toen voor het eerst in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een publiek debat over deze technische keuzes werd gevoerd. Concepten als solidariteit binnen stroomgebieden, nieuwe stadswaterlopen⁶ en waterbeheer aan de bron doken vervolgens op, als voorboden van wat later het GRB zou worden.

Door de tweede crisis, rond het waterzuiveringsstation Noord

KAART VAN DE MOLENBEEK VALLEI © Andrea Aragone

Zwarte grenzen: Stroomgebied van de Molenbeek in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest | Donkerblauw: Oppervlaktewater | Lichtblauw: Gebied met overstromingsrisico

in 2010, rees de vraag naar een publiek beheer van water als een commons goed. Dat leidde tot de oprichting van een Staten-Generaal van het Water in Brussel (SGWB)⁷.

In 2015 volgde de derde crisis na een mislukte poging om in Vorst het waterbeheer te structureren door de gemeentelijke overheid en burgers samen aan tafel te zetten⁸. De burgerbeweging, en de SGWB in het bijzonder, kloeg voornamelijk om het feit dat op het vlak van legitimatie de standpunten van de bewoners steeds het onderspit moesten delven voor het standpunt van de overheid. Om uit deze impasse te raken, werd de wetenschappelijke wereld via een aantal onderzoeksvragen ingeschakeld⁹. Een alliantie met de onomstreden wetenschappelijke en technische wereld zou de standpunten van de bewoners immers de nodige legitimiteit kunnen schenken.

Naar een watergevoelige stad

Om de stad beter te wapenen tegen overstromingen, lanceerde het participatieproject Brusseau, waarin activisten en wetenschappers samenwerken, een voorstel om lokale kennis (van bewoners en gebruikers van het gebied) en wetenschappelijke en praktische kennis (uit de academische en technische wereld) samen te brengen in ‘hydrologische gemeenschappen’. De hydrologen waren geïnteresseerd in het opmerkingsvermogen en de terreinkennis van de bewoners, die informatie zouden kunnen aanreiken die niet detecteerbaar is met de klassieke hydrologische methoden. De historici van hun kant, waren zich bewust van het feit dat de bewoners archiefmateriaal konden leveren dat de specialisten nog niet kenden. Architecten en stadsplanners onderzochten dan weer gebruiken en gewoonten van bewoners en gebruikers van de stad en konden met hun co-designtechnieken bijdragen tot het vinden van creatieve oplossingen. Het Brusseau-project

2 2017-2020, Project gefinancierd door Innoviris in het kader van het Co-Creatie-programma. Partners: Université libre de Bruxelles (ULB), Vrije Universiteit Brussel (VUB), Latitude Platform, Arkipel, Ecotechnic.

3 zie <https://www.ieb.be/IMG/pdf/etude-democratie-technologique-dec14.pdf>

4 Lefebvre, H. (1967). Le droit à la ville. *L'Homme et la société*, 6(1), 29-35.

5 Het is voornamelijk de vzw SGWB die dit zo noemt. Maar dit lijkt tot op heden door niemand te worden ontkend.

6 Mahaut, V. (2009). L'eau & la ville, le temps de la réconciliation. *Jardins d'orage & nouvelles rivières urbaines [thesis]*. Leuven: École polytechnique. Département AICE – Afdeling ARCH Architecture & Climat.

7 Zie de oproep aan de Staten-Generaal van het Water in Brussel, maart 2010, “Réconcilier la ville avec l'eau”: <https://www.egeb-sgwb.be/article320.html>

8 Zie de Actes de naissance du Versant solidaire de Forest: <https://www.egeb-sgwb.be/article335.html>

9 zie https://www.egeb-sgwb.be/IMG/pdf/actesnaissance_cahier_6.pdf

De instrumenten van Brusseau Bis © Jean-François Pinet

- LEGENDE
- T.01 contactpersoon
 - T.02 participatieve cartografieën
 - T.03 cartografie van de opportuniteiten
 - T.04 berekeningskader
 - T.05 lokale vergadering
 - T.06 charter van de vallei
 - T.07 premies
 - T.08 Gantt-diagram
 - T.09 landschapsscenario's
 - T.10 samen bouwen
 - T.11 overeenkomsten

heeft het inzicht in de overstromingsproblemen in het Brussels gewest verrijkt door via co-creatie lokaal verankerde diagnoses en oplossingsvoorstellen¹⁰ uit te werken, hoezeer de talen, werelden en levenswijzen van de diverse partijen ook verschillen.

In deze onderzoeksfase achtte Brusseau het evenwel te vroeg om de hydrologische gemeenschappen samen te zetten met de publieke actoren, men wilde vermijden dat de stem van de zwakke gebruiker in de kiem zou gesmoord worden. Brusseau probeerde weliswaar relaties op te bouwen met de publieke instanties, maar dat werd geen succes¹¹. Indien de ambitie werd gekoesterd dat de door de hydrologische gemeenschappen geproduceerde kennis tot reële transformaties zou leiden, diende men over te gaan naar een experimentele fase — een zogenaamde 'brugdynamiek' — die het mogelijk zou maken om, tussen bottom-up en top-down, deze gemeenschappen te verbinden met de publieke instanties en daarbij verder te gaan dan 'de klassieke institutionele segmentering in administratieve hokjes, de verkokering en de starre chronologie van overheidsopdrachten volgens de verschillende projectuitvoeringsfasen'¹².

Brusseau Bis: een traject voor de operationalisering van het GRB

Deze 'brugdynamiek' ondersteunt nu ook een co-creatief GRB dat het voorwerp uitmaakt van een nog lopend experiment in het kader van het project Brusseau Bis. Het brengt burgers en technici

of wetenschappers samen, zoals bij Brusseau, maar voegt er nu ook gemeentelijke, intergemeentelijke en gewestelijke publieke actoren aan toe. De gemeenten die tot eenzelfde stroomgebied behoren — dat van de Molenbeek — kunnen zo proberen een solidair stroomgebied tot stand te brengen.

Binnen dit traject worden een twaalfstal technische, sociale en ecologische dynamische tools¹³ getest terwijl ze met elkaar worden gelinkt op concrete actieterreinen, en dit voor alle fasen die in een co-creatief stadsproject voorkomen (lancering, co-diagnose, co-planning, co-design, co-constructie en co-beheer).

Elk van deze tools is op zich niet noodzakelijk vernieuwend, het innoverende van dit project ligt vooral in de onderlinge afstemming van de tools, die een samenwerkingsproces op meerdere niveaus en op meerdere tijdlijnen mogelijk maakt, ondanks de soms zeer uiteenlopende doelstellingen en verwachtingen van de betrokken actoren. Om ons standpunt te illustreren, nemen we een concreet voorbeeld van de assemblage van de 'tools' die een 'verhaal' vormen waarmee de actoren een co-creatief GRB kunnen ontwikkelen op één van onze actieterreinen.

In het Koning Boudewijnpark in Jette werd in 2015 de Molenbeek opengelegd, een van de eerste soortgelijke interventies in het Brussels gewest. Sindsdien krijgen de bewoners en gebruikers van de buurt bij zware regenval te maken met ondergelopen kelders en zelfs overstroomde straten. In het kader van Brusseau hadden participatief opgestelde kaarten, hydrologische berekeningen en metingen in situ reeds gewezen op het sterke potentieel van het park en de aangrenzende percelen om een overbelasting van

¹⁰ Zie de website brusseau.be

¹¹ De Muyck, S., & Nalpas, D. (2021). The renewal of politics through co-creation: the analysis of the case of rainwater and biowaste in Brussels (JAR—International Journal of Action Research) 17(1), 5-6.

¹² Brusseau (2020), Wetenschappelijk verslag 3, Innoviris

¹³ We zullen in het artikel zien dat de door leden van het project en Innoviris gekozen term 'tool' ons in bepaalde opzichten ongepast lijkt, vooral wanneer hij wordt gebruikt om te verwijzen naar sociale dynamieken en actoren. Niettemin hebben wij er gemakshalve voor gekozen deze benaming te behouden.

Verhaal ontwikkeld voor het actieterrein
'De burens van het park' © Brusseau Bis

het rioleringsnet te voorkomen (bijvoorbeeld door middel van regentuinen en landschapswadi's).

Deze resultaten konden worden overgenomen en uitgebreid door een beroep te doen op de door Brusseau Bis voorgestelde tools en die vervolgens aan elkaar te koppelen om kennisopbouw en -deling te bevorderen. De bewoners die deelnemen aan het project vormen een brug tussen het transformatiegebeuren in de particuliere tuinen enerzijds en de dynamiek die zich ontplooit in de publieke ruimte anderzijds. Steunend op hun concrete kennis over het GRB, sensibiliseren zij hun burens en andere betrokken actoren (T.01). Voor de transformatie van particuliere tuinen is er een DIY-infoboekje beschikbaar en kan men een beroep doen op architecten (partners binnen Brusseau Bis) (T.10). Via experimenten op verschillende privépercelen kunnen de gemiddelde kosten van dit type transformatie geëvalueerd worden — hetgeen een rol zou kunnen spelen bij de toekenning van gemeentelijke premies en bij andere particulieren belangstelling voor GRB oplossingen zou kunnen wekken (T.07). Voor sommige van deze micro-interventies kunnen onderhoudsovereenkomsten worden gesloten (T.11). Grote stakeholders (met grote percelen), zoals de scholen in de omgeving van het park, kunnen betrokken worden door middel van participatief opgestelde kaarten (T.02). Bij dit alles zal een beroep worden gedaan op het werk van de hydrologen om de berekening van de regenwaterstromen rond het park te verfijnen (T.03). Om een algemeen inzicht te krijgen in de impact van deze interventies, kunnen de verschillende stakeholders in een plaatselijke vergadering met elkaar in dialoog gaan (T.05) met de hulp van een maquette die mogelijke scenario's verbeeldt (T.09). Zo kan de vraag beantwoord worden hoeveel afvloeiwater er door het park moet worden opgenomen als we op de aangrenzende percelen een bepaalde hoeveelheid regenwater loskoppelen van de riolering.

Dit scenario, voorgesteld door een experimentele coördinatie vanuit Brusseau Bis, illustreert hoe op elkaar afgestemde tools kunnen worden ingezet om de dialoog en de vertaling tussen de sociale, ecologische en technische dimensies die het GRB op verschillende schaalniveaus en in verschillende stadia van het project impliceert, zoveel mogelijk te faciliteren.

Tussen een militante aanpak en participatieve stadsplanning

De eerste crises die aanleiding gaven tot een participatieve bevraging omtrent het regenwaterbeheer konden nog worden omschreven als sociale calls to action op basis van radicale praktijken, buiten een institutionele logica om¹⁴. In een tweede fase zwakten de hydrologische gemeenschappen (in het kader van Brusseau) deze radicaliteit af door er een begin van legitimiteit aan te geven. De overgang naar het co-creatieve GRB dat nu met Brusseau Bis wordt getest, benadert het idee van *collaborative planning*⁵, met als basis de nood aan een inclusieve dialoog met overheden en instellingen.

Wij zijn de mening toegedaan dat Brusseau Bis, in het licht van de literatuur over *collaborative planning* pragmatische antwoorden tracht te geven op de kernvragen die dit type van stadsplanning stelt¹⁷. Ons systeem, dat gebaseerd is op inzicht in de diversiteit van verbanden, op een dialoog tussen wetenschappelijke feiten en gebruikswaarden, en ook op de onderhandeling tussen uiteenlopende belangen als oplossing voor mogelijke conflicten en spanningen tussen actoren, kan volgens ons sturingsprocessen op meerdere niveaus bevorderen. Het helpt de taalbarrières tussen de verschillende actoren en hun leefwerelden te overwinnen, en bevordert zo het wederzijdse leren (Forester, 1989). Een proces van reflectie en actie wordt de motor van een transformatie van de planningspraktijk. Het versterkt de rol van de expert als facilitator/bemiddelaar/vertaler van de relevante elementen in dit verhaal, en niet zozeer als iemand die de waarheid in pacht heeft.

Wij zijn ervan overtuigd dat de coördinatie van de verschillende vertaalhulpmiddelen — altijd technisch, sociaal, aangepast aan hun omgeving — ons in staat zal stellen om een concrete oplossing te vinden voor deze uitdagingen. De experimentele stadsplanning die we naar voor schuiven is het resultaat van een voortdurend navigeren tussen de taal van de experts en de taal van het gezond verstand, een continu zoekproces tussen denken en doen. Misschien kunnen we hier dan spreken van een stadsplanning 'in beweging'?

14 Friedmann, J. (1987). *Planning in the Public Domain*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

15 Uitgewerkt op basis van het werk van Healey, P. (1997). *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. Basingstoke: Macmillan.

16 Idem

17 Forester, J. (1989). *Planning in the Face of Power*. Berkeley, CA: University of California Press. Healey, P. (1997). *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. Basingstoke: Macmillan.